

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet knihovnictví

ROLE VEŘJNÝCH A VEŘEJNĚ PŘÍSTUPNÝCH KNIHOVEN VE
VZDĚLANOSTNNÍ SPOLEČNOSTI

Seminární práce k předmětu Učíci se společnost a role knihovníka v ní

Autor: Barbora Vostatková
UČO: 218178
Typ studia: prezenční
Ročník: 3.
Počet znaků: 20 020

Brno
2009

OBSAH

OBSAH	1
1. ÚVOD	2
2. KNIHOVNY	2
2.1 HISTORIE KNIHOVEN.....	2
2.2 KNIHOVNY SOUČASNOSTI.....	3
3. VZDĚLÁNÍ DNES	4
4. VZDĚLANOSTNÍ SPOLEČNOST	5
4.1 VÝVOJ SPOLEČNOSTI	5
4.2 VÝVOJ VZDĚLANOSTI	6
4.3 VLIV KNIHOVEN NA SPOLEČNOST	8
5. FINANCOVÁNÍ.....	9
6. ZÁVĚR.....	10
POUŽITÁ LITERATURA.....	11

1. ÚVOD

Co spojuje veřejné a veřejně přístupné knihovny? A nejen ty, ale všechny knihovny mají společnou jednu věc: vzdělání, seberealizaci a sebe rozvíjení vlastního ducha. V knihovnách se soustřeďuje vědění mnoha předchozích generací a neustále se rozšiřuje. A právě rozšiřováním vědění, neboli vzdělanosti, začala pomalu vznikat tzv. „vzdělanostní společnost“.

Veřejné knihovny jsou přístupné dnes téměř všude, každá větší obec má svou vlastní knihovnu, malou či velkou. A lidé knihovny navštěvují, když hledají zábavu, informace, nebo si chtějí jen zkrátit dlouhou chvíli.

V této práci se ohlédneme za historii knihoven jako informačních center a jejich pozici v rámci společnosti. Dále se podíváme na význam vzdělanosti během let, a nakonec se podíváme blíže na vztah mezi knihovnami a vzdělaností obyvatelstva.

2. KNIHOVNY

Knihovny jsou nedílnou součástí dnešní společnosti, ať už se jedná o klasické kamenné knihovny, nebo knihovny digitální. Veřejné knihovny jsou navštěvovány dnes a denně všemi věkovými skupinami za různými čely – pro zábavu, pro vyplnění volného času, za vědomostmi, kvůli internetu atd. Děti navštěvují knihovny kvůli četbě, tedy za účelem učení se číst a také pro zábavu, senioři většinou pro zábavu, někteří kvůli vědění, aby si ukrátili dlouhou chvíli. A nejširší skupina – studenti a dospělí – chodí do knihovny někdy pro zábavnou četbu, někdy pro odbornou literaturu, díky níž se připravují na budoucí zaměstnání, nebo právě zaměstnání je donutilo vyhledat si chybějící znalosti.

V dnešní době existují vedle sebe knihovny klasické a digitální, přičemž klasické knihovny mají jen velmi málo společné s těmi digitálními kromě toho, že zpřístupňují dokumenty. V této práci se budu zabývat pouze těmi kamennými.

Funkce knihoven spočívá v uchovávání, zpřístupňování a mimo jiné i zpracovávání knihovního fondu tak, aby byl co nejvíce „user-friendly“.

2.1 Historie knihoven

Historie knihoven sahá hluboko do historie, do antiky, kde byly postaveny první veřejné knihovny. Ty však byly přístupné pouze mužům, především filosofům a vědcům,

nenalézaly se tam knihy, ale svitky vědátorů a filosofů a byly určeny jen pro prezenční studium. Tyto knihovny sloužily spíše jako chrámy vědění, než jako studnice informací pro širokou veřejnost, jak je tomu dnes. V té době převládaly soukromé knihovny nad těmi veřejnými, veřejně přístupných knihoven bylo jako šafránu. Nejznámější knihovny, jako například Trajánova knihovna, byly umístěné vchodem tak, aby do nich pronikalo nejvíce světla během dopolední části dne, odpoledne se nestudovalo, pouze odpočívalo. Další z významných knihoven byla Aššurbanipalova knihovna, kde se přechovávaly hliněné destičky. Avšak bezesporu největší se starověkých knihoven je Alexandrijská knihovna, kterou ve 3.st.př.n.l. založil Ptolemaios II. a v době Julia Caesara obsahovala kolem 70.000 svazků z tehdejší doby, většinou řecky psaných.

Ve středověku vlivem křesťanství bohužel knihovny nebyly tak oblíbené a až do vynálezu knihtisku v roce 1448 byla kniha téměř posvátným objektem, neboť byly psané a vázané ručně a byly poměrně drahé. V té době nebyly veřejné knihovny příliš běžné, knihy se buď přepisovaly v klášterních knihovnách, kde se také uchovávaly, nebo se dědily z generace na generaci v podobě šlechtických knihoven. Církev uchovávala především texty náboženské, šlechtici si dopřávali jak církevní texty, tak první beletrii. Po vynálezu knihtisku se knihy rozšířily i mezi řadové občany ve formě modlitebních knížek, nebo měšťanské učebnice. Vznikaly ovšem i klasické knihovny při univerzitách v Sorbonně, Oxfordu, Cambridgi atd., ale stále nebyly veřejně přístupné – byly určeny především pro studenty a vědce. A v této době se také začaly poprvé provozovat absenční výpůjčky knih.

Ale stále obsahovaly vědění a už od raných počátků našich věků zpřístupňovaly vědění, nové poznatky a poskytovaly informace.

2.2 Knihovny současnosti

Současné veřejné knihovny mají už svůj určitý standard a úroveň oproti minulosti. Obsahují odbornou i populární literaturu a jejich funkce se oproti minulosti značně rozšířily. Nejenže v každé knihovně sedí nejméně jeden knihovník, aby mohl s čímkoliv kdykoliv pomoci nebo poradit, navíc se knihovny nacházejí v téměř každém městě a je vzdělání je tedy velmi snadno dostupné.

Knihovny dnes poskytují různé služby, které pomáhají čtenáři dostat ty publikace, které vyžaduje ke svému vzdělání, například rešeršní služby, meziknihovní výpůjční službu, internet v knihovnách a podobné služby, které čtenář sám nemůže zvládnout.

Knihovnická profese nese své slasti i strasti. Přestože pojmy knihovník a knihovna mají základ ve stejném slově, již nějaký čas neplatí, že se tato profese zabývá pouze knihami.

Dnes jsou dostupné dokumenty v různých formách, od klasických knižních vydání, přes video a audiosoubory po elektronické dokumenty (animace, pdf dokumenty, apod.). Knihovnické slasti, jako pohybování se mezi knihami, poskytování informací a dalších služeb čtenářům, však už nejsou jediné na scéně. Poklidná náplň zaměstnání vzala za své poté, co se objevily nové druhy dokumentů a ztížily tím práci knihovníků tím, že se starší generace knihovníků neorientují v nových technologiích. Knihovnická profese od té doby už není tím, čím bývala v letech minulých.

V dnešní době mají vysoké školy z velké části zařízené svoje vlastní knihovny, avšak ty většinou nejsou veřejnosti přístupné. Školy, respektive jednotlivé fakulty, si v těchto knihovnách shromažďují knihovní fond takový, jaký vyžadují její studenti a uživatelé. Obsahují převážně odbornou literaturu a nejsou pro běžného člověka-nestudenta dostupné, přestože obsahují cenné informace o vědomostech lidstva. Ale školy si tyto knihovny spravují samy pro sebe a své studenty, proto mají jinou úroveň než knihovny veřejně přístupné.

Veřejně přístupné knihovny by totiž měly obsahovat literaturu jak odbornou, tak populární – literaturu pro všechny věkové skupiny se všemi možnými zájmy. Veřejné knihovny by měly zahrnovat co nejširší okruh vědomostí a žánrů, aby si každý jejich čtenář mohl přijít na své.

3. VZDĚLÁNÍ DNES

V současné době má vzdělání svou pozici v tomto státě i v mnoha dalších. Vzdělání rozšiřuje pohled člověka na svět takový, jaký je. Dnes si většina zájemců o studium může vybírat zaměření podle svých zájmů, takový luxus ale nebyval vždy.

V 21.století narostlo obrovským způsobem množství získaných poznatků, že školy musí vybírat, co budou studenty učit a co budou schopni zvládnout, a studenti si dále rozšiřují své obzory samostudiem. K nástupu do zaměstnání po škole pak většinou stačí znát dobře učivo, následně pak studenty už zaučí sám život – zaměstnavatel, zájmy a podobně.

Školou prochází každý z nás zhruba třikrát. Jednou sám na základní škole a během svého učení, poté se svými dětmi a nakonec znovu sám na univerzitě třetího věku. Poslední možnost je novinka dnešní doby. Při tempu růstu poznatků se zvyšují i nároky zaměstnavatele na zaměstnance, tedy zaměstnanec, ať už je mu 30, 40 nebo 50 let, se musí sám nadále vzdělávat a doplňovat nové skutečnosti a znalosti toho, co potřebuje ve svém zaměstnání

vědět i pro svůj profesní růst. Třetí fáze již není povinná, avšak pro některé profesní obory v dnešní době nezbytná.

A právě univerzita třetího věku je podle Jiřího Cejčka základem vzdělanostní společnosti. Celoživotní vzdělávání je možné nejen díky univerzitám, které ho zprostředkovávají, ale samozřejmě i knihovny, které se na něm stejnou měrou podílí. Nebytí knihoven a vysokých škol, nebylo by celoživotního vzdělávání, a nakonec ani vzdělanostní nebo informační společnost.

4. VZDĚLANOSTNÍ SPOLEČNOST

Pojem „vzdělanostní společnost“ vznikl z anglického výrazu „knowledge society“ a znamená mimo jiné „znalostní společnost“ či „společnost vědění“. Jak se společnost vyvíjí, vzdělanostní společnost vzešla z učící se společnosti, a měla by jednou dozrát do společnosti informační. Ve vzdělanostní společnosti jsme se proměnili kolem osmdesátých let minulého století.

V podstatě pojem vzdělanostní společnost znamená, že zájem o studium na vysoké škole roste, a díky tomu roste i vzdělanost národa, ale právě proto roste hlavně počet osob s vysokoškolským vzděláním. Je to pokus o dosažení vysoké úrovně vzdělanosti u obyvatelstva, ale s jistými riziky. Mnoha zemím se podařilo dosáhnout požadované hranice, ale mnohdy zjistili, že sociální rizika se někdy vzděláním řešit nedají.

Prvním ideou vzdělanostní společnosti je to, že čím více bude vzdělaných a kvalifikovaných pracovníků, tím se budou rozvíjet různé výzkumné sektory a další vědní obory, které nemají tolik členů, jako jiné, a tím se sníží nezaměstnanost a poroste produktivita práce.

4.1 Vývoj společnosti

Vývoj společnosti je spojen s vývojem lidstva, a tento vývoj je možné rozdělit do několika různých období. První období odpovídá době kamenné, kdy měl člověk roli lovce a sběrače. Další období patřilo tzv. zemědělské civilizaci, od neolitu až zhruba 17. století, kdy nastoupila průmyslová revoluce. Od té doby se změnila i civilizace samotná a svou pozornost soustředila více na rozvoj mechanických zařízení, proto se jí říká společnost industriální. Tato tendence trvala až zhruba do poloviny 50. let dvacátého století, kdy se začala společnost měnit na společnost postindustriální, a to tím, že se společnost přestala soustředit tolik na

materiální výrobu. A od poloviny dvacátého století se objevují zmínky o třetím stupni civilizace – o globální společnosti. Lidé odsunuli materiální výrobu do pozadí a začali se více věnovat produkci, zpracováním a distribucí informací. A díky rychlým rozvojem technologií se v osmdesátých letech v USA a jiných vyspělých zemích začalo mluvit o společnosti digitální neboli elektronické.

4.2 Vývoj vzdělanosti

Když se nad tím tak zamyslím, pojem vzdělanostní společnosti je nový, ale vzdělanost byla v historii také vysoká a přesto nebyly vzdělanostní společnosti. V antickém období existovalo mnoho vzdělaných lidí, starověké Řecko i Řím byly v podstatě vyspělé civilizace. Existovaly tenkrát dokonce první knihovny a obyvatelstvo se vzdělávalo, a přestože vládla demokratická společnost, k manuální práci se stále využívalo otroků.

Pak přišla éra rozmachu křesťanství a civilizace upadla ve svém vývoji a na několik staletí téměř zamrzla. Vzdělanost antiky nahradily církevní spisy a společnost se přestala zajímat o vědu. Občas někdo pouze vynalezl nějaký nový zlepšovák pro společnost, ale vývoj byl velice pomalý. V období středověku bylo velice málo vědců a filosofů, zato hodně pánů, kteří vybírali své daně.

První školy byly zakládány už v 11. století a byly zřizovány církví. Velký mezník ve vzdělanosti nastal až s patentem Marie Terezie v roce 1774, kdy zavedla povinou školní docházku pro děti od 6 do 12 let. Tím se zvedla úroveň vzdělanosti a dala základ pro další vývoj společnosti. Ale i v této době vypadalo školství jinak, než jak ho vidíme dnes. Školní docházka byla pouze šestiletá. Zvláštností je, že prázdniny zůstaly víceméně neměnné. Marie Terezie zavedla letní přestávku a to z jednoduchých důvodů – děti se v létě musely podílet na polních pracích a být tak nápomocní. To dalo základ dnešním letním prázdninám. Po první světové válce byla školní docházka ustanovena na 9 let a základní školy se poprvé rozdělily na dva stupně. V sedmdesátých letech dvacátého století byla zrušena devátá třída, tedy zůstalo osm povinných ročníků, ale povinná školní docházka byla na deset let, tedy každá žák si po odchodu ze základní školy musel vybrat, zda bude pokračovat na gymnáziu, středním odborném učilišti nebo střední odborné škole, ale tento výběr byl povinný. Školní docházka byla opět zkrácena na 9 let v roce 1990 a do škol se opět vrátila devátá třída, do roku 1996 nepovinná, pak povinná. Opět si žáci mohli vybrat, zda půjdou do devátého ročníku základní školy, nebo na střední školu.

Podle Jana Kellera a Lubora Tvrdeho¹ stoupla úroveň vzdělanosti společnosti oproti minulosti o hodně velký skok. V historii bývalo vzdělání a školy chápáno jako chrám, vyšší vzdělání bylo jen pro vyvolené, elitu společnosti. V této době mělo vzdělání především politický význam a „...sloužilo disciplinovací celé společnosti podle potřeb a ve službách národního státu.“ (Keller, Tvrdý, 2008). Tento model fungoval zhruba do konce druhé světové války. Poté nastoupil další model: vzdělání bylo jako výtah ve společnosti. Absolventi se pomocí diplomu dostanou o několik sociálních pater výše a stanou se širokou střední vrstvou, která žije v blahobytu. Tato fáze je demokratizační povahy. Vysokoškolské vzdělání mělo v té době více studentů, než předtím, ale pořád vás vysokoškolský titul dostal tam, kam byste se bez něj nedostali – o společenský stupínek výš. Vzdělání umožnilo zaplnit místa kvalifikovaných pracovníků ve veřejném i soukromém sektoru, které byly do druhé světové války na vrcholu průmyslové společnosti.

A v poslední čtvrtině minulého století znamenalo vysokoškolské vzdělání v jakousi pojišťovnu – už vám nezaručí vyšší postavení, rychlejší postup nebo nesrovnatelně vyšší plat, ale připraví své absolventy na budoucí život. Měla by je ochránit před případnými sociálními riziky, které přináší přechod společnosti z kapitalismu organizovaného na neorganizovaný.

V dnešní době je sice pravda, že je o zaměstnání nouze, avšak vysokoškolský titul přece jen dokáže otevřít dveře tam, kam se nedostane člověk pouze s maturitou nebo zručnými rukama. Tím pádem mají absolventi vysokých škol přece jen větší šanci na úspěch při hledání zaměstnání a nemusí se spokojit s místem skladníka nebo prodavačky za minimální plat. Ale už ani nemohou dosáhnout na pozice, které jim mohl titul zajistit například před 10-20 lety. Hodnota vysokoškolského diplomu klesla, kde jsou ty časy, kdy jste složili maturitu a měli jste vystaráno, vysoká škola už byla jen pro zájemce a vyvolené. Dnes už se nikdo nediví tomu, když za kasou v supermarketu sedí slečna s maturitou – dnes je to v pořádku, ale přesto se tomu stále lidé podivují.

V současné době je úroveň vzdělanostní společnosti v každé zemi rozdílná. Ale v každé zemi se vzdělanostní společnosti projevuje poněkud jinak. Mnoho zemí si představuje, že čím vyšší bude mít vzdělanost, tím nižší bude nezaměstnanost a vyšší produktivitu práce, protože ta určitá země bude mít dostatek kvalifikovaných pracovníků na specializované pozice.

¹ KELLER, Jan – TVRDÝ, Lubor. *Vzdělanostní společnost?: chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 183. s.

Nelze přesně určit, který z evropských² států má vzdělanostní společnosti nejbliže. Vzdělanostní společnost se může určovat podle několika hledisek. První je například podíl osob s vysokoškolským vzděláním a produktivity práce. Nejlépe si vedou v evropském měřítku jsou v tomto ohledu například Velká Británie a Finsko. Ale také existují země, které mají vysokou produktivitu práce, a málo vysokých škol, tím pádem méně pracovníků s vysokoškolským titulem. Takže se nedá přesně měřit, jak souvisí produktivita práce se vzdělaností obyvatelstva. Česká republika je v tomto ohledu mírně pod evropskou úrovní.

Další z možných hledisek je míra nezaměstnanosti. Podíl nezaměstnanosti a vzdělanosti vydá jiné výsledky, než předchozí hledisko. Vyšší míra vzdělanosti ale ani tady nezaručuje nižší nezaměstnanost, jak by se dalo předpokládat. Vysokoškolské vzdělání tedy neochrání absolventy před sociálními riziky.

U většiny zemí mnoho záleží na historickém kontextu, zvláštnostech kultury a současné ekonomické a hospodářské situaci

4.3 Vliv knihoven na společnost

Knihovny ovlivňují společnost už jen tím, jaké služby nabízejí. Čím širší je rozsah těchto služeb, tím více knihovna znamená pro své okolí. Nejenže uchovávají dědictví lidstva, jeho znalosti, ale také je zpřístupňují široké veřejnosti ve nejjednodušší formě – ve formě výpůjček. Knihovny však udělají pro spokojenost svého čtenáře mnoho – od pohodlných studoven, počítačů s internetem, přes občerstvení, pohodlí, tak po zajišťování knih víceméně z celého světa ve formě mezinárodních meziknihovních výpůjček.

A jaký mají veřejné knihovny vliv na vzdělanost obyvatelstva? Obrovský. Výpůjčkami počínaje, výukovými programy konče. V dnešní době knihovny pořádají pro své uživatele mnoho různých akcí, nejen pro zviditelnění knihovny jako takové, ale také pro rozšíření obzorů svých uživatelů. A tím se dostáváme k různým projektům pro uživatele, například výukové lekce pro práci s počítačem pro seniory, soutěže pro děti a celé základní školy o zajímavé ceny. Samozřejmě záleží na tom, co si která knihovna může dovolit, aby na sebe upoutala pozornost, ale i ty nejmenší knihovny občas pořádají besedy se spisovateli, cestovateli, básníky a známými osobnostmi. Opět i takovýchto akcí je nepřeberné množství, většinou záleží na fantazii knihovníků a na tom, co vedení knihoven schválí.

Služby knihoven v rámci vzdělání téměř neznají mezí. Mohou pořádat různá školení pro knihovníky, kteří se chtějí dále vzdělávat, pořádat akce, soutěže a různé druhy zábavy a

² Evropské státy jsou nám pro srovnání nejbližší

zároveň sebevzdělávání pro děti, pro seniory kurzy práce s internetem, kurzy ručních dovedností pro nastávající maminky a mnohé další, jejich výčet záleží na lidské fantazii. Mnoho knihoven v menších městech mohou vystavovat obrazy, fotografie a fungovat také jako neprodejná galerie.

Ovšem bohužel takovéto velké akce, jako jsou například kurzy pro seniory, nejsou zadarmo. Tyto služby knihovny poskytují za poplatek, který je přiměřený náplni kurzu.

Pro mnoho lidí knihovna znamená místo, kam si přijdou půjčit knihu, se kterou si lehnou večer do postele, usmějí se na knihovníka a zase poklidně odejdou. Ale pro uživatele knihovny udělají „co jim na očích vidí“ a bohužel někteří to nevidí a stále si chodí do knihovny jen půjčovat knihy bez zájmu. Kdyby se podařilo těmto „knihomolům“ otevřít oči a získat je pro knihovní akce, byli by významnou pomocí. Sečtělý člověk zná hodně věcí, ale pokud se o svoje znalosti nepodělí ostatním, je to mnohdy na škodu nejen pro toho člověka samotného, ale i pro jeho okolí.

5. FINANCOVÁNÍ

Bohužel, žádná změna není zadarmo. Pokud se má náš stát vyvíjet ve vzdělanostní společnost, potřebuje nemalé finanční prostředky. A aby knihovny poskytovaly dostatek informací a literatury, potřebují právě finance na zkvalitnění svých služeb. Tyto prostředky, a některé další, ve většině případů poskytuje stát nebo obce, ve kterých se výuková zřízení nacházejí.

Svaz knihovníků a informačních pracovníků v lednu 2000 zveřejnil na svých stránkách Návrhy na opatření legislativy a v něm se mimo jiné zmiňuje i o tom, že pouhé necelé jedno procento z celkového počtu knihoven je financováno státem, ostatní knihovny si spravují města a obce. V případě knihoven financovaných státem se jedná zhruba o 70 knihoven v celé České republice. Ale většina měst a obcí nemá dostatek prostředků na to, aby knihovnám dala tolik, jak například velká města. A tím se zvětšují rozdíly nejen mezi jednotlivými knihovnami, ale i mezi jejich uživateli.

Poskytovatelé vzdělání, školy různých oborů, jsou většinou financovány státem, ale většina univerzit má i dostatek vedlejších příjmů a mohou tedy poskytnout svým studentům lepší a kvalitnější vybavení, ale tím pádem si tito studenti zvykají na možnosti, které ta univerzita nabízí. Bohužel ne všechny univerzity mají tyto možnosti. A možná právě díky těmto možnostem se univerzity stávají známějšími a uznávanějšími, než ty ostatní.

Velkou část financí dávají knihovny do vzdělávacích kurzů pro své uživatele. Tyto finance se většinou nedají jen tak lehce získat od zřizovatele. Proto je zde možnost podávat projekty, a pokud budou tyto projekty schváleny, tak knihovna dostane dotace navíc. Díky těmto dotacím může knihovna rozvinout svoje možnosti a možná dokonce přitáhnout nové uživatele.

6. ZÁVĚR

Veřejné knihovny mají na úroveň vzdělanosti velký vliv, ale nejsou jediné. Jejich role je však ve vzdělanostní společnosti nenahraditelná, jak během celého jejího vývoje, tak v současnosti. Otázkou je, zda tomu tak zůstane i nadále. Ve věku informačních technologií, kdy většina dokumentů je publikována nejen papírově, ale i elektronicky, je hrozba toho, že kamenné knihovny pozbudou svůj účel a nahradí je vzdálené servery plné digitálních a zdigitalizovaných dokumentů.

Použitá literatura:

KELLER, Jan – TVRDÝ, Lubor. *Vzdělanostní společnost?: chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 183. s.

Návrhy na opatření v legislativní oblasti [online]. [citováno dne 28.4. 2009]

http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/VerejSprava.htm

PETRÁŠOVÁ, Magda. *Historický vývoj knihoven v zahraničí* [online]. [citováno dne 30.4. 2009]. http://www.sfiles.host.sk/work/hist_knih.html

SVOZILOVÁ, Zuzana. *Knihovna v informačním věku*. Brno: Masarykova univerzita. Filosofická fakulta. Ústav českého literatury a knihovnictví. 2006. 48s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Petr Škyřík.

Základní škola [online]. Naposledy editována 24. 4. 2009 [citováno dne 2.5. 2009]

http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0koln%C3%AD_doch%C3%A1zka